

УДК 378.14

Рендюк С. П.

ДОСВІД А. С. МАКАРЕНКА І СУЧАСНІ ОСВІТЯНСЬКІ РЕАЛІЇ: ДО 130-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ВЕЛИКОГО ПЕДАГОГА

А На основі аналізу змісту основних праць педагогічної спадщини класика педагогічної науки А. С. Макаренка, його вагомого педагогічного досвіду розглянуто ідеї й можливі напрями практичного застосування його педагогічної майстерності при організації педагогічними колективами сучасного освітнього процесу.

Ключові слова: навчання; виховання; освітній процес; колектив; дисципліна; педагогічна майстерність; досвід

Актуальність проблеми. У 2018 р. виповнюється 130 років з дня народження А. С. Макаренка (1888–1939) – «видатного педагога та письменника, який здійснив у педагогічній практиці істинний подвиг масового перевиховання дітей, розробив теорію і методику виховання у колективі, на практиці поєднав навчання з продуктивною працею, розвинув теорію сімейного виховання [3].

У непрості для країни часи жив і творив А. С. Макаренко. Складні часи переживає наше суспільство й сьогодні. Уся творчість, практична діяльність А.С. Макаренка – це «пафос великого прагнення у майбутнє», завдяки чому долалися труднощі у сфері освіти, виховання того періоду. Цей пафос повинен окриляти кожного з нас при розв'язанні не менш складних педагогічних проблем в умовах сьогодення.

Мета статті – на основі аналізу змісту основних праць педагогічної спадщини класика педагогічної науки А. С. Макаренка, його великого педагогічного досвіду розглянути ідеї і можливі напрями практичного застосування його педагогічної майстерності при організації педагогічними колективами сучасного освітнього процесу.

Викладення основного матеріалу. На основі аналізу педагогічної спадщини Антона Семеновича [1] спробуємо виокремити думки автора, які, на нашу думку, стосуються безпосередньо нашої діяльності в ході організації освітнього процесу.

В основному – це три групи педагогічних ідей:

- I. Виховання, його співвідношення з навчанням.
- II. Ідея колективізму як важливий принцип педагогічної діяльності.
- III. Педагогічний досвід А. С. Макаренка у його власному розумінні й самоусвідомленні.

I. Виховання.

На думку класика, від педагога вимагається насамперед не абстрактні роздуми щодо проблеми ідеалу, а активний пошук шляхів, підходів до цього ідеалу у своїх учнях, не простий вишкіл особистості, а надання можливостей кожному розвивати власні індивідуальні здібності.

Необхідно розробляти програму розвитку кожної людської особистості, програму людського характеру і постійно прагнути її зреалізувати. Це може бути загальна (державна, стандартна) програма формування якостей фахівця, а також варто внести корективи до неї з урахуванням індивідуальних особливостей, характеру, здібностей і спрямувань особистості. Педагог має право втручатися, долучатися до змін у характері людини, компетентно виконуючи цю роботу. Виховати людину, – вважав А. С. Макаренко, – означає виховати у ній перспективні цілі, визначати шляхи їх досягнення.

Значною помилкою є переконання, що ніяких окремих питань виховання немає, що виховання пов'язане виключно з освітнім процесом, із роботою в аудиторіях. Коли піклування тільки за успішність прирівнюється до піклування про виховання – таке піклування Антон Семенович називав короткозорим піклуванням. Виховну сферу він вважав дещо відмінною від методики викладання. У цьому аспекті педагог часто наводив приклад виховання в армії. Він писав, що кожен виходить звідти новою людиною не тільки з новими військовими і політичними знаннями, але й і з новим характером, типом поведінки, життєвими спрямуваннями, тому що виховна робота у війську завжди до кінця систематизована, цілеспрямована, і вихователі

завжди знають, кого вони хочуть виховати, чого вони бажають досягти й професійно цю роботу виконують.

Виховання, підсумовував А. С. Макаренко, вимагає багато часу, великого бажання і старання. Це – не легка справа, але щаслива і благородна справа!

II. Ідея колективізму як важливий принцип педагогічної діяльності.

Ефективне виховання повинне організовуватися відтворенням єдиних, сильних, здорових і впливових колективів.

У спільнотах, суспільстві в цілому не повинно бути як особливих, недоторканих, так і принижених особистостей, а мають функціонувати і взаємодіяти як рівноправні й рівноповажні члени колективу. Виховуючи одну особистість, потрібно думати про долю й виховання всього колективу, як і кожне доторкання до колективу повинно враховувати виховання кожної особистості, яка входить до нього.

Що таке колектив, його основні якості за А. С. Макаренко?

1. Це об'єднання людей не тільки загальною метою і загальною працею, але й і за загальною організацією праці задля досягнення єдиної мети.

2. Це – частина суспільства, через яку особистість входить до суспільства. Звідси кожному повинні бути зрозумілі головні інтереси колективу, поняття честі, обов'язку, дисципліни, особистого – і загального.

3. Це не натовп, не жертва окремих капризів, а соціальний організм із власними органами управління, координації зусиль усіх, що представляють інтереси колективу і суспільства.

Здорові колективи повинні випускати енергійних, ідейних, професійних членів суспільства, здібних без коливаль, у будь-який момент свого життя знайти правильні критерії й моделі для власного вчинку, здібних і від інших вимагати адекватної поведінки.

Основними впливовими факторами на виховання членів колективу є:

а) Здорові взаємовідносини в колективі.

За впливами перехід від суспільства, головного (загального) колективу до кожної особистості здійснюється через посередництво первинних колективів. Первинний колектив – це ділове, дружнє, побутове й ідеологічне об'єднання і співробітництво людей різного віку, статі, кваліфікації, соціального походження і перспектив розвитку. У цьому є його і позитиви й негативи. Але А.С. Макаренко застерігав не перевершувати роль, увагу цьому малому колективу через можливість появи таких рецидивів, як містечковість, неформальні мікрогрупи тощо. Первинний колектив не повинен відтіснити, замінити загальний колектив, тому що інтереси тільки великого колективу визначають соціальний синтез якості людей, перехід до якісного суспільного виховання, гарантують досягнення соціально значущих цілей діяльності.

Необхідно зважати й на те, що колектив хлопців і дівчат одного віку завжди має тенденції замикатися в інтересах

свої вікових параметрів, ухилятися від думки керівництва, загальної колективної думки.

б) Загальна колективна думка – другий впливовий колективний фактор. Її творцями часто стають лідери, активісти колективу. Краще, коли у цій якості виступають ідеї останніх, й вони не суперечать думці вже названих лідерів.

Аксіомою функціонування здорового педагогічного колективу є також наявність цієї ж загальної думки, безпосередню причетність до оформлення якої повинні мати і керівники цього колективу.

в) Настрої у колективі – важливий фактор загартування, позитивного самовідчуття, самодисципліни, та врешті-решт й загального виховання особистості.

У цьому аспекті Антон Семенович велику увагу приділяв вихованню необхідної дисципліни поведінки, загартуванню волі, мужності й цілеспрямованості у підлеглих.

Свідомо і розумно ставитися до власної поведінки ще недостатньо, необхідна ще й звичка вчинити правильно. Достатньо легко навчити людину вчинити правильно у присутності інших, складніше досягти того, щоб вона так поводи́ла себе «по-секрету», наодинці сама із собою. Звідси, найважливіший чинник поведінки – це вимоги самого до себе.

Дисципліна – не засіб, а результат виховання, і як засіб виховання відрізняється від режиму (режим – це засіб організації зовнішніх рамок поведінки, що відрізняється ознаками доцільності, точності, загальності, визначеності). Дисципліна повинна бути свідомою, але зі свідомості вона не впливає автоматично. Не варто розраховувати, що дисципліну можна відтворити лише проповіддю, – результат буде слабкий. Повинні бути задіяні і Закон Божий, етика як наука про мораль, вимоги колективу, щоб людина спроможна була відтворювати щось і неприємне для себе із задоволенням, щоб діяв принцип: «Якомога більше вимог до людини, якомога більше поваги до неї».

Немає вимог – відсутнє виховання. При цьому неприпустимими є грубі, нелогічні, смішні вимоги, й ті, що непов'язані з вимогами загального колективу. Сприймаються щирі, відкриті, переконуючі, гарячі, рішучі вимоги замість несистемних, підлаштованих вимог.

Антон Семенович визначив три стадії вимогливості:

1. Вимагає організатор (керівник) – це вимоги у формі, що не потребує заперечень.

2. Його вимоги підтримуються свідомими активістами, лідерами колективу.

3. Вимагає весь колектив.

Видатний педагог переконував, що дисципліна нового суспільства повинна бути вільною від дисципліни гальмування, що дисципліна, яка відтворюється лише у формі заборон, – гірша форма виховання. Краща дисципліна є дисципліна руху вперед, долання недоліків, перешкод, особливо тих, які є в людях. Він писав, що у наших учнів це проглядається іноді дисципліна порядку, ще не завжди проглядається дисципліна боротьби й долання. Не обері-

гати людину від шкідливого впливу, а навчати її супротиву – ось вона дійсна педагогіка.

Кращим особистостям треба доручати більше, їм навіть дрібниці прощати не можна. Відстаючи, гірші за кращих повинні підтягуватися, бажаючи, щоб і від них стільки ж вимагалось! Цього важливо досягати як у навчанні, так і у вихованні. Проте часто буває, що учні, які не здійснюють ніяких проступків (тихенькі, «шляпи», «приживали», «зубрили»), – зауважував великий педагог, – особливо не звертають на нашу увагу. Але реально якраз подібні характери втілюються у людей, що приносять тільки шкоду, а зовсім не пустуни, шибеники й дезорганізатори.

Класик також вважав, що там, де потрібно, – педагог не має права не вживати покарання. У його розумінні покарання – це коли людина відчула, зрозуміла, переживає, пригнічена своїм зреченням з боку колективу за її відкриті, свідоме порушення його інтересів. Застосовувати покарання рекомендувалося у випадку, коли питання логічно зрозуміле, громадська думка повністю на боці покарання й у будь-якому випадку воно повинно бути індивідуальним і не мати за мету фізичні страждання. У покаранні важливим є не зміст його, а сам факт пред'явлення вимог. Воно може відмінитися при щирозагаданому покаранні.

г) Традиції також визначалися А. С. Макаренком важливим виховним колективним фактором. Ніщо так позитивно не впливає на колектив, як здорові традиції й звичаї. Це є своєрідний соціальний клей, що скріплює людей, колективи в єдину родину. Педагог рекомендував для їхнього відтворення навіть використовувати «маленький, інстинктивний консерватизм позитивного типу», естетику військового побуту, підтягнутість, чіткість, порядок, але без будь-якої шагістики.

Закінчуючи про виховання, не можна залишити поза увагою принципову тезу А. С. Макаренка про те, що й вихователь сам повинен бути вихованим, що буває краще не мати вихователя взагалі, аніж мати його невихованого. Вихователь, що не має авторитету, – не може бути вихователем.

Жоден вихователь не повинен діяти як одиночка. Тільки колектив вихователів окрилює успіх. Такий колектив, об'єднаний загальною думкою, переконаннями, взаємодопомогою, вільний від заздрощів, від індивідуальної й особистої гонитви за любов'ю вихованців – тільки такий педагогічний колектив здатен успішно виховувати.

Важливим для виховання є об'єднання педагогічного колективу навколо керівника, а також тривалість праці викладачів у педагогічному колективі, вирішення питань спадкоємності, поєднання досвіду й ентузіазму молодості (до речі, є у Антона Семеновича і така думка: якщо колектив вихователів рівний за віком або молодший за колектив вихованців – це достатньо слабкий колектив).

Успіх усієї педагогічної роботи, – переконував педагог А. С. Макаренко, – залежить не від розбіжності зусиль вихователів, а від організованості колективу, від стилю й тону вимог, від стилю дисципліни й творчості в установі, від ре-

гулярних вправ у вольовому напруженні, у мужності, у постійному спрямуванні до великих, ясних і бажаних цілей.

III. Педагогічний досвід А. С. Макаренка у його розумінні, самоусвідомленні.

Йдеться про педагогічну майстерність. Їй не навчають у вищих навчальних закладах, її досягають із часом, використовуючи також і результати базового навчання. Майстерність вихователя – не є особливе мистецтво, що вимагає таланту, але це є спеціальність, яку ще потрібно опанувати (як і лікарю, музиканту). Кожна людина може бути музикантом, хто кращим, хто гіршим. Усе залежить від якості навчання. Прямого такого навчання у педагога немає.

Становлення педагога-майстра це:

1. Насамперед організація його характеру, вихована поведінка, розвиток, удосконалення власних здібностей, глибокі й сучасні спеціальні знання, вміння, навички.

2. Для майстра важливим є володіння педагогічною технікою:

– це постановка власного голосу, володіння своїм обличчям, мімікою, вміння організовувати, ходити, жартувати і навіть сердитися;

– уміння управляти власним настроєм, так себе поводити, щоб кожен твій рух виховував;

– треба завжди знати, чого ти хочеш, а чого не хочеш у даний момент;

– у педагога-вихователя на першому місці не повинно бути право покарання (з ним тільки важче працювати), він повинен мати істинний авторитет – похідну реальність від компетентності, відповідальності й відповідної поведінки, людяності;

– це особлива спостережливість (уміння за виразом обличчя людини бачити ознаки її душевного стану);

– педагог повинен навчатися та вміти грати свою роль. «Я відчув себе істинним педагогом лише тоді, – писав Антон Семенович, – як навчився говорити: «Іди сюди» з 15–20 відтінками, коли навчився давати 20 нюансів у постановці обличчя, фігури, голосу»;

– це врахування навіть таких дрібниць як гоління, взуття, носовий платок, зовнішній вигляд тощо [2].

3. Майстер-педагог – це є взірць педагогічного такту, який полягає в особливій щирості думок педагога, який нічого не приховує й виважено, толерантно, зрозуміло висловлює те, про що на цей час думає, чого прагне, що вимагає. Це винятком будь-яких образ особистості.

Одним із основних принципів у педагогічній роботі є якомога більше поваги до людей, довіри і якомога більше вимогливості до них. Потрібно вимагати так, щоб людина не сумнівалася у ваших прагненнях кращого. Від педагога вимагається впевненість у своїй правоті, тоді він у змозі вимагати до кінця, і вихованці завжди виконають усе, що потрібно.

У якості **висновку** наведемо аналітичну думку класика, що для різних педагогів-вихователів може знадобитися один і той же перелік методів і прийомів роботи, як і ви-

магається однаково цегла, бетон, залізо, дерево, скло для будівництва храму і свинарника. Питання у підсумку вирішується не вибором списку, не переліком матеріалів, а їх комбінацією, компонованням, порядком і сценарієм використання, що за результатами дуже щільно пов'язано з педагогічним процесом становлення, виховання людини як особистості.

Так і виходить іноді у педагогічній практиці: хтось буде педагогічний храм, хтось – педагогічний свинарник!

 Список використаних джерел

1. Макаренко А. С. Избранные произведения в трёх томах. Изд. 2-е, испр. и доп. Київ: Рад. шк., 1985.
2. Макаренко А. С. Избранные произведения в трёх томах. Изд. 2-е, испр. и доп. Т. 3. Київ: Рад. шк., 1985. С. 142.
3. Советский энциклопедический словарь / гл. ред. А. М. Прохоров. изд. 4-е. Москва : 1987. С. 746.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 26.12.2017

Рендюк С. П. Опыт А. С. Макаренко и современные образовательные реалии: к 130-летию со дня рождения великого педагога.

А На основе анализа содержания основных работ педагогического наследия классика педагогической науки А. С. Макаренко, большого педагогического опыта рассмотрены идеи и возможные направления практического применения его педагогического мастерства при организации педагогическими коллективами современного образовательного процесса.

Ключевые слова: обучение; воспитание; педагогический процесс; коллектив; дисциплина; педагогическое мастерство; опыт

Rendiyuk S. P. Experience of A. S. Makarenko and modern educational realities: to the 130-th anniversary of the birth of the great teacher.

S On the basis of the analysis of the content of the basic works of the pedagogical heritage of the classic of pedagogical science A. S. Makarenko, a great pedagogical experience, the ideas and possible directions of the practical application of his pedagogical skills in the organization of pedagogical teams of the modern teaching and educational process are considered.

Key words: education; upbringing; pedagogical process; collective; discipline; pedagogical skill; experience